

Werk maken van immaterieel cultureel erfgoed

Borgen WAT en HOE

TEKST Jorijn Neyrinck

Sinds België in 2006 de UNESCO 'Convention for the safeguarding of the intangible cultural heritage' (2003) ratificeerde, heeft de Vlaamse overheid stapsgewijs een beleid voor immaterieel cultureel erfgoed¹ uitgewerkt. Er werd begonnen met het geven van een bredere (h)erkenning en zichtbaarheid aan immaterieel erfgoed. De Inventaris Vlaanderen voor Immaterieel Cultureel Erfgoed ging van start in 2008 en er volgden enkele aanvragen en erkenningen op de UNESCO-lijsten.² Eind 2010 verscheen in dit tijdschrift de visienota Een beleid voor Immaterieel Cultureel Erfgoed in Vlaanderen³, die de krijtlijnen voor een duurzaam beleid tekent. De visienota stelt het begrip 'borgen' voorop. Sindsdien ontwikkelde de overheid met www.immaterieelerfgoed.be ook een digitale databank en interactieve website als instrument voor het borgen van immaterieel cultureel erfgoed in Vlaanderen vanaf 2012.

Maar wat houdt dat borgen precies in? Een vraag die wel vaker weerklinkt. Tijd voor een antwoord. Via een overzicht van wat borgen in de praktijk in Vlaanderen allemaal is en zou kunnen zijn.

Borgen volgens Van Dale:

bor-gen (werkwoord; borgde, heeft geborgd)

1 (techniek) beveiligen tegen losgaan: een moer borgen

2 (figuurlijk) beschermen tegen verwateren: ontwikkelingen borgen

Borgen is een werkwoord

“Safeguarding suggests a broader approach than ‘protection’, whereby not only is the ICH protected from direct threats to it but positive actions that contribute to its continuance are taken.”⁴

De Vlaamse overheid kiest er met haar beleid voor immaterieel cultureel erfgoed voor om dicht bij de inzet en de tekst van de UNESCO-conventie van 2003 te blijven.⁵ In de conventietekst staat het begrip ‘safeguarding’ centraal. In de eerdere UNESCO-conventies voor roerend en onroerend erfgoed⁶ werd steeds de term ‘protection’ gebruikt. Er gingen dan ook – net als voor de opmaak van het begrippenkader van de conventie zelf – lange discussies vooraf aan de vertaling van het begrip ‘safeguarding’ naar het Nederlands.⁷ ‘Bescherming’ zou namelijk te sterk de connotatie oproepen van ‘bevriezen’, ‘behouden’, ‘terugkeren naar een vroegere toestand’. Deze associaties staan in schril contrast met het dynamische en evoluerende ka-

rakter van immaterieel cultureel erfgoed, aangezien het om levende cultuuruitingen gaat zoals verteltradities, sociale gebruiken of ambachtelijke vaardigheden. Alternatieve vertalingen waren ‘koesteren’, ‘vrijwaren’ en ‘waarborgen’ of ‘borgen’. Uiteindelijk viel de keuze op ‘borgen’, waarmee een nieuw erfgoedbegrip gelanceerd werd dat zowel de behouds- als de ontwikkelingsgerichte dimensie kan vatten.

UNESCO definieert het *safeguarding*-begrip in de 2003 conventie (artikel 2.2.3) als volgt: *“Safeguarding” means measures aimed at ensuring the viability of the intangible cultural heritage, including the identification, documentation, research, preservation, protection, promotion, enhancement, transmission, particularly through formal and non-formal education, as well as the revitalization of the various aspects of such heritage*”.

De Vlaamse overheid werkt hierop door. ‘Borgen’ houdt zo onder meer in dat er maatregelen genomen en acties opgezet worden voor het identificeren of herkennen, inven-

Borgen - waar het om draait

Waarborgen van culturele diversiteit met oog op duurzame ontwikkeling⁹

De UNESCO ‘Convention for the safeguarding of the intangible cultural heritage’ (2003) is er in de eerste plaats gekomen voor het ontwikkelen van een internationaal beleid inzake culturele diversiteit. Voor het eerst erkende de internationale gemeenschap zo officieel de noodzaak om ondersteuning te bieden voor culturele expressievormen van gemeenschappen en groepen, die niet materieel te vatten waren. Het belang van immaterieel cultureel erfgoed is niet zozeer de culturele uiting op zich, maar vooral de rijkdom aan kennis en vaardigheden die erachter schuilgaan en die van generatie op generatie worden doorgegeven.¹⁰ Wanneer we betrokken zijn bij een specifieke orale traditie, podiumkunst, feest, stoet of processie, traditionele kennis of ambachtelijke vaardigheden, ligt het niet altijd zo makkelijk om de ruimere inzet van een immaterieel cultureel-erfgoedbeleid scherp te houden. Vanuit enthousiasme en fierheid vertellen we – begrijpelijk – graag hoe bijzonder onze levende cultuur is, hoe oud het gebruik is, welke geschiedenis erachter zit of hoe uitzonderlijk ons immaterieel erfgoed is. Het kan dan ook wat vreemd klinken dat het niet zozeer belangrijk is hoe uniek, hoe oud of hoe buitengewoon een traditie of gebruik is – hoe sterk dat ook waardering en bewondering verdient. Belangrijker is het feit dat die vele en uiteenlopende tradities en gebruiken er vandaag zijn, levendig zijn en gedragen worden door grote en soms kleinere groepen van mensen overal ter wereld.

De conventie draait uiteindelijk rond duurzaamheid, met diversiteit als sleutelbegrip. De culturele diversiteit die geborgen en vervat zit in onze wereldwijde variatie aan tradities, *skills* en knowhow draagt een haast eindeloze bron van menselijke antwoorden op en kennis van onze natuurlijke en sociale omgeving in zich. En met de evolutie van onze contexten, milieu, economie, bevolking enzovoort, is immaterieel erfgoed in het verleden steeds mee geëvolueerd. De wereldwijde diversiteit aan immateriële cultuurvormen illustreert zo op een fascinerende wijze onze menselijke creativiteit. Het ICE kan ook een rijke bron vormen voor duurzame ontwikkeling, in meerdere facetten van onze menselijke handel en wandel: vrije tijd, economie, sociale omgang ...

We bevinden ons begin eenentwintigste eeuw echter in een tijdsgewricht waar onder invloed van grootschalige en snelle processen als globalisering, sociale transformatie e.d. het voortbestaan van veel immaterieel cultureel erfgoed op korte tijd onder druk komt te staan. Met de UNESCO-conventie voor het borgen van immaterieel cultureel erfgoed drukt een wereldwijde gemeenschap als het ware tegelijk de hoop en het ideaal uit om doorheen de globale evoluties een duurzame, ‘faire’, diverse toekomst mogelijk te maken.¹¹

■ *Design met Wortels: Ilse Acke weeft.*
Foto: Alain Meessen (www.fotoplezier.be) – Fotohuis Brugge (www.fotohuis.be), 2012

tariseren, documenteren, onderzoeken, sensibiliseren en doorgeven van immaterieel cultureel erfgoed. Er wordt in het Vlaamse beleid nadruk gelegd op het doorgeven van het immaterieel erfgoed. “De klemtoon ligt dan niet zozeer op het element immaterieel cultureel erfgoed maar op het volledige systeem; de methodiek van het doorgeven en het proces.”⁸ Het gaat dus bovenal om het creëren van kansen voor het voortbestaan en de toekomstige ontwikkeling van levende culturele gebruiken en tradities.

Borgen als werkwoord dus, in de onvoltooid tegenwoordige tijd. Al moeten we bij alle aandacht voor het scheppen van toekomstkansen en het ondersteunen van actieve en levendige erfgoedgemeenschappen niet uit het oog verliezen dat er ook minder levenskrachtig en zichtbaar erfgoed is; kleinschaliger, bedreigd of verdwijnend erfgoed. Erfgoedwerkingen kunnen hierin een vitale rol spelen, van het helpen documenteren (behoud) tot het helpen dynamiseren en actualiseren (ontwikkeling) van aanwezige immaterieel-erfgoedpraktijken.

BORGEN - maar HOE?

“Soms denk ik dat alles wat we doen borging is. Soms denk ik dat niets van dat alles borging is.”

(Deelnemer infodag ‘Borging voor de elementen op de Inventaris ICE Vlaanderen’, 2 juni 2012)

■ Toverformules, handboeken, praktijkkennis

Er bestaat niet één allesomvattende toverformule of erfgoedhandleiding voor de borging van ICE. Wel kunnen we enkele algemene tips en kijkwijzers meegeven. Zo zijn borgingsmaatregelen in wezen gericht op het verzekeren van leefbaarheid, voortdurende her-creatie en transmissie. Borging moet zich dus vooral richten op het proces van overdracht, met andere woorden borgen betekent zorgen dat ICE een actief onderdeel van het leven van vandaag blijft.

Een tweede stelregel houdt in dat borging pas kan slaan wanneer ze ‘op maat van’ de specifieke context (met de specifieke gemeenschap, evolutie, schaal, enz.) van een ICE-element gebeurt. Borging gebeurt in principe grotendeels informeel, vanuit de dynamiek rond het ICE-fenomeen en zijn erfgoedgemeenschap. Borging kan allerlei zaken om het lijf hebben en bestaat vaak uit een veelkleurig palet of een compositie van acties en activiteiten. Maar het kan soms ook in heel eenvoudige en kleine dingen schuilen, waar we ons misschien niet van bewust (hoeven te) zijn.

Chérif Khaznadar¹², een *éminence grise* binnen het internationale veld van immaterieel erfgoed, waagde het tijdens het jongste onderzoekersforum voor immaterieel erfgoed¹³ in Parijs (3 juni 2012) hardop in vraag te stellen “of een element dat op de Representatieve Lijst van UNESCO

staat, eigenlijk wel een borgingsplan nodig heeft?! Het leeft!'. Diezelfde boodschap mag ook wel een keertje meegegeven worden aan alle dragers van immaterieel erfgoed die dag-in-dag-uit of jaar-in-jaar-uit actief zijn rond hun tradities en gebruiken in Vlaanderen: "trek je niet al te veel aan van de vele adviezen en theorie die de jongste tijd met de beste bedoelingen op immaterieel-erfgoedpraktijken afgevuurd worden door de professionele erfgoedsector. Doe vooral verder zoals je steeds gedaan hebt! Als je dit leest ben je je vast wel bewust van de erfgoedwaarde die jullie levende cultuur in zich draagt. Je ICE leeft volop, je draagt je tradities mee van vroeger en brengt ze vandaag in praktijk, je geeft ze door aan de volgende generaties. Jullie zijn de eerste experts en ware ervaringsdeskundigen..."

Toch doen we er goed aan om een scherpe blik te ontwikkelen voor de borging van ons immaterieel erfgoed. Er werd niet nodeloos een beleid voor ontwikkeld. Bij het voortzetten en doorgeven van vele ICE-tradities en gebruiken loopt het namelijk lang niet allemaal van een leien dakje. Tal van factoren hebben een mogelijke impact: de samenleving evolueert erg snel, de bevolkingssamenstelling verandert (vergrijzing, ontgroening, nieuwkomers e.d.), er is een ruim vrijetijdsaanbod, er zijn hoge verwachtingen rond communicatie en media, enzovoort. Om deze redenen focust het erfgoedwerk zich bij immaterieel cultureel erfgoed op de ondersteuning van het levend houden (*'ensuring viability'*) en op manieren van borgen van de diverse culturele praktijken. Cultureel-erfgoedorganisaties kunnen hier een rol in spelen vanuit hun brede netwerk en kennis van het werkveld in Vlaanderen. Geen enkel immaterieel-erfgoedelement is weliswaar exact hetzelfde als een ander, maar vele delen wel gelijkenissen in hun tradities, in vergelijkbare uitdagingen, pro-

blemen, successen. De ene zetten gelijkaardige, de andere net heel verschillende borgingsacties uit. Er valt kortom heel wat van elkaar te leren. Zoals bij immaterieel erfgoed het leren veelal spontaan en informeel verloopt, kunnen we ook voor het leren borgen van elkaar 'stelen met de ogen', onze diversiteit vieren door vrijelijk te shoppen in het aanbod, in contact en uitwisseling te treden met anderen en ervaringen te delen. Niemand heeft voor borging pasklare antwoorden of waarheden in pacht, maar in het delen van ervaringen vormen we één groot lerend netwerk waar veel ICE-praktijken straks hopelijk sterker uit kunnen komen. De cultureel-erfgoedorganisaties zijn daarbij bemiddelaars met een goed overzicht op het geheel, die diverse borgingsinformatie, elementen en mensen met elkaar kunnen helpen verbinden en uitwisselen.

■ Maak een plan!

Het wordt snel duidelijk dat er 1001 uitdagingen en mogelijkheden voor borging zijn. Om niet zomaar wat te beginnen, is het slim om even tijd en afstand te nemen, vooruit te denken en een plan te maken. Dit hoeft en mag geen zware belasting vormen voor de actieve erfgoedgemeenschappen. Terecht wordt immers wel eens opgemerkt dat men al genoeg om handen heeft met het in stand houden en beoefenen van alles wat bij de levende cultuuruitingen komt kijken: buurtvergaderingen, repetities, decorbouw, communicatieplannen, fondsenwerving, milieuvergunningen, veiligheidscoördinatie ... Voor het overgrote deel gaat het om vrijwilligers en verenigingen die zich in hun vrije uren inzetten voor maatschappelijk waardevolle en dikwijls gemeenschapsvormende activiteiten die met het ICE gerelateerd zijn. Een kleiner maar niet minder belangrijk aantal dragers van ICE – bv. ambachtslui of podiumkunstenaars – zetten zich in vaak moeilijke economische ►

■ Participatieve inzamelingsactie rond het ICE van de krulbolsport
Foto: tapis plein, 2006

■ *Design met Wortels: kalligraaf Brody Neuenschwander*
Foto: Alain Meessen (www.fotoplezier.be) – Fotohuis Brugge (www.fotohuis.be), 2012

omstandigheden in om hun vakmanschap voort te zetten en door te kunnen geven. Zonder dus een doorgedreven of veeleisende oefening in integrale kwaliteitszorg te gaan afdwingen, kan het wel nuttig zijn om vanuit gezond verstand, met een kritisch oog en een langetermijnszorg, even na te denken over zwaktes, sterktes, bedreigingen en kansen¹⁴: Wat gaat goed? Waar hapert het? Waar zijn bedreigingen? Waar liggen kansen? Vanuit dergelijke analyse kan men keuzes maken en prioriteiten stellen waar de borging het dringendst is, het belangrijkste, de meeste slaagkansen heeft of het meest aangewezen zou zijn. Het is dan aan de erfgoedgemeenschap om die keuzes te maken. Professionele erfgoedorganisaties die actief zijn binnen het Cultureel-erfgoeddecreet en hun werking inzetten op ICE kunnen de erfgoedgemeenschappen begeleiden bij het maken van zo'n borgingsplan.

De uitgebreide waaier aan reeds genoemde borgingsmogelijkheden kan – om het bevattelijk en overzichtelijk te houden voor alle betrokkenen (erfgoedgemeenschappen, erfgoedorganisaties, e.a.) – verdeeld worden in vijf grote

types, groepen of clusters van borgingsmaatregelen. Deze vijf insteken tot borging worden vanaf 2012 gehanteerd in het Platform ICE, de digitale databank en website www.immaterieelerfgoed.be die de Vlaamse overheid in 2011-2012 voorbereidde als gecoördineerd instrument voor dit brede en diverse veld. Het zijn vijf handvatten voor een mogelijke erfgoedwerking rond immaterieel cultureel erfgoed. Al hoeft door de erfgoedgemeenschap niet op elk van de vijf borgingsvormen te worden ingezet met acties of maatregelen. De klemtoon kan desgevallend ook liggen op acties rond één of enkele van de vijf borgingstypes, afhankelijk van de noden en prioriteiten die de erfgoedgemeenschap voor het ICE detecteert. Het tweede deel van deze bijdrage gaat concreter in op elk van de vijf borgingsclusters:

- identificatie/documentatie
- onderzoek
- communicatie/sensibilisering
- overdracht
- herlanceren

Borgen IDENTIFICATIE/DOCUMENTATIE

Behalve enkele algemene verwijzingen naar de taak van een lidstaat om een inventaris bij te houden (art. 12) en het oprichten van documentatiecentra voor immaterieel erfgoed (art.13, (d),(iii)) geeft de UNESCO-conventie van 2003 weinig aanwijzingen omtrent het borgen via 'documenteren' mee. Met betrekking tot 'identificeren' wordt gewezen op de taak om het ICE in een land te identificeren en definiëren met medewerking van gemeenschappen, groepen en relevante verenigingen of ngo's (art. 11, (b)). De Operationele Richtlijnen brengen evenmin raad, maar uit het lesmateriaal voor een *capacity-building* workshop¹⁵ in het kader van de UNESCO 2003 conventie steken we wel wat op:

Identificeren houdt in dat je een immaterieel-erfgoedelement en zijn context benoemt en beschrijft, waardoor het onderscheiden wordt van andere elementen. Het is in de geest van de conventie van belang dit met participatie van de erfgoedgemeenschappen te doen. Met betrekking tot het identificeren van immaterieel erfgoed in Vlaanderen was reeds de Inventaris Vlaanderen opgestart, maar vanaf het najaar 2012 kan het digitale platform ICE voortaan een bredere rol gaan spelen. Daarbij kunnen erfgoedgemeenschappen zelf hun gebruik of traditie aanmelden als ICE en daarmee aangeven dat ze het aldus identificeren.

Documenteren bestaat erin het immaterieel erfgoed in zijn huidige staat en diversiteit te beschrijven en/of audiovisueel vast te leggen, en documentatie te verzamelen die ermee verband houdt.

Voor de documentatie van immaterieel erfgoed is het belangrijk om het dynamische karakter van dit erfgoed steeds voor ogen te blijven houden. Documenteren moet niet leiden tot bevriezing, het moet duidelijk zijn dat elke vorm van documentatie steeds een momentopname weergeeft. Als een ICE-element op een gegeven ogenblik onder druk zou staan of dreigt te verdwijnen, kan de documentatie duidelijk maken wat er verloren gaat of welke risico's er zijn. Ze kan als bron ook helpen bij het dynamiseren van de traditie. Wanneer het erfgoed niet meer levend is, zal de documentatie minstens een bron of een geheugen achterlaten, al houdt dit laatste op zich geen borgingspraktijk in. *"Documentation for its own sake, or simply to record something before it vanishes, is not safeguarding; research to satisfy the scientific curiosity of researchers or to determine the origin, contours or specificity of a given element of intangible heritage is not safeguarding unless and until it contributes directly to strengthening the viability of that heritage. The best-equipped archive, the most extensive database, or the most dazzling interactive website can only be considered to be safeguarding when it can be demonstrated that it supports the future practice and transmission of the heritage that is stored within."*

Ten slotte kunnen we vooral enkele tips formuleren die voor erfgoedgemeenschappen waardevol kunnen zijn bij hun inspanningen om hun tradities en gebruiken te documenteren, in de geest van de conventie (belang van de erfgoedgemeenschap, focus op overdracht). Voor het bewaren en ontsluiten van dit bronnenmateriaal kan men voorts een beroep doen op de instrumenten, organisaties, competenties en expertise die in het Vlaamse cultureel-erfgoedveld rond documenteren en archiveren zijn uitgebouwd.

Enkele tips en mogelijkheden:

- Voer je element in op het Platform ICE (digitale databank + website);
- Start zelf initiatieven om de actuele praktijk van je ICE in klank en/of beeld te brengen: lanceer een oproep bij het brede publiek, werk samen met een fotoclub, amateurfilmmakers, organiseer fotowedstrijden, maak audio-opnames van vertoningen, zet een foto- en videoblog op ...

INSPIRATIE: Aalst Carnaval in klank en beeld

In 2008 werd in Aalst een oproep gelanceerd waarbij de bevolking foto's en filmmateriaal kon binnenbrengen en laten archiveren. Sindsdien ontvangt 't Gasthuys – Stedelijk Museum Aalst regelmatig boeiend materiaal over Aalst Carnaval. Een massa foto's werd gedigitaliseerd en films werden overgezet van *pellicule* (vooral 8mm) en tape naar dvd (gratis voor de eigenaar, die ook een dvd ontving). Het inventariseren en opslaan van dit materiaal is een continu proces. Het Documentatiecentrum voor Aalst Karnaval (DAK) organiseert daarnaast de jaarlijkse nationale fotowedstrijd 'Carnaval in Kleur' voor foto's gemaakt tijdens het Aalsterse Carnaval. DAK brengt ook vijfjaarlijks carnavalsboeken en -cd's uit en via de website (www.dak.be) komt men alles te weten over Aalst Carnaval. Op het internet ten slotte valt ook particulier documentatie-initiatief te ontdekken op de foto- en videoblog <http://carnavalaalstkoentje.blogspot.be/>.

INSPIRATIE: Laat de klokken luiden

In het kader van de borging van (de rituele handeling van) het manueel klokkenluiden in Vlaanderen worden de diverse luidwijzen met professionele audio-opnames geregistreerd in samenwerking met de VRT, waarna dit materiaal ontsloten wordt via de website van de Roeselaarse Klokengilde en de erfgoedbank van erfgoedcel TERF.

- Laat deelnemers of werkgroepen een dagboek bijhouden van de voorbereidingen;
- Maak een draaiboek m.b.t. voorbereidingen en organisatie als je een evenement opzet;

■ Laat de klokken luiden – Roeselaarse Klokkengilde
Foto: Erfgoedcel TERF, 2012

■ Aftrap voor de rottenwerking van de Virga Jesse op Erfgoeddag 2009. Foto: Annemie America

INSPIRATIE: Dagboeken voorbereiding Virga Jessefeesten in de stad

De Zevenjaarlijkse Virga Jessefeesten te Hasselt zijn een grote gebeurtenis. Hoogtepunt is de ommegang. Bij de voorbereiding is de hele stad betrokken. De rotten (of straatcomités) en tal van verenigingen uit Hasselt en omstreken zorgen voor honderden activiteiten: wagenspelen, (koor-)optredens, theater en de traditie om de straten te versieren. Bij de opmaak van het dossier voor de aanvraag tot opname in de lijst van erkend Vlaams immaterieel erfgoed bleek dat er weinig documentatie beschikbaar is over de voorbereidingen bij de rotten en de parochies. Met het verdelen van de dagboeken hoopten het Virga Jessecomité en de Erfgoedcel Hasselt deze lacune deels te kunnen wegwerken. De dagboeken zijn in bijna de helft van de gevallen (zo'n 30 exemplaren) terug binnengebracht en liggen nu in het Stadsarchief Hasselt ter inzage.

www.virgajessefeesten.be

INSPIRATIE: Balansboogbouwer Miel van Beeck documenteert zijn productieproces

Door zijn technische kennis te combineren met zijn ervaringen als schutter was Miel Van Beeck in staat een procédé te ontwikkelen om hoogtechnologische wapens te bouwen voor de schutterstradities in o.m. de Kempen. Miel nadert intussen de tachtig en is zich bewust van de nood aan opvolging. Op eigen initiatief heeft hij daarom geleerd met AutoCAD 2009 te werken, een computerprogramma dat ontworpen is om op digitale wijze technische tekeningen te ontwikkelen en de mogelijkheid biedt om 3D-modellen te maken. Zo was Miel Van Beeck in staat om gedetailleerde technische tekeningen van iedere stap in het proces in de computer in te voeren. Per tekening bracht hij uitleg en instructies aan. Het ganse productieproces werd ook gefilmd.

INSPIRATIE: Audiovisuele registratie van de aanleg van een krulbolbaan

De volkssport krulbol is populair in het Meetjesland. Hier en der worden krulbolbanen aangelegd. In wijken, in tuinen, bij sportcentra ... In 2011 registreerde de erfgoedcel Meetjesland i.s.m. de Belgische Krulbolbond en het Plattelandscentrum Meetjesland de technieken om een krulbolbaan aan te leggen, samen met de specifieke terminologie en gebruiken. Je vindt alle stappen voor de aanleg van een krulbolbaan nu terug op www.erfgoedbankmeetjesland.be.

■ Zet een mondelinge-geschiedenisproject op

INSPIRATIE: Project TUSSEN DE MENSEN

De stad Geel is in binnen- en buitenland bekend voor zijn unieke gezinsverpleging. In Geel en randgemeenten zetten gezinnen hun deur open voor chronisch psychiatrische patiënten. De gezinsverpleging steunt op een rijke traditie, maar is actueler dan ooit. Over de 20^e-eeuwse geschiedenis van de gezinsverpleging viel nog heel wat te leren. Daarvoor werd vanaf 2007 een meerjarig project opgezet. De eerste twee jaren werden o.m. oud-personeelsleden, kostgevers en 'gewone' Gelenaars op een wetenschappelijk verantwoorde manier geïnterviewd om een beter inzicht te krijgen in de werking van de gezinsverpleging in het recente verleden. Een werkgroep van

■ Aanleg van een krulbolbaan Foto: Erfgoedcel Meetjesland, 2011

■ Tussen de Mensen – project Geelse gezinsverpleging
Foto: Tussen de Mensen, 2008

vrijwilligers zette zich hiervoor in. Ook de leerlingen van twee Geelse scholen werden ingeschakeld om mensen te bevragen. In totaal werden 150 getuigen geïnterviewd.
www.tussendemensen.be

- Verzamel en draag zorg voor mogelijk archiefmateriaal met allerlei documenten, foto's, video's, promotiemateriaal, persknipsels ... die iets vertellen over de voorbereidingen, de organisatie en het verloop van je activiteiten ...
- Kijk eventueel of je je archief kan centraliseren en inventariseren. Misschien is samenwerking mogelijk met de gemeente, met een bestaande archiefwerking, een museum of een heemkundige vereniging?
- Maak je archief bekend op www.archiefbank.be

INSPIRATIE: Inventariseren en registreren Jaartallenleven Leuven

Bij het Jaartallenleven van Leuven wordt een vriendenkring gesticht louter op basis van het gemeenschappelijk geboortjaar. Gekende notabelen, vooraanstaande politici en handelaars naast arbeiders en bedienden zijn samen verenigd in één vriendenkring. Het vieren van de vijftigste verjaardag is het voornaamste doeleinde. Vanaf de veertigste verjaardag volgen tien actieve jaren met samenkomsten en organisatie van of deelname aan diverse activiteiten. De 'mannen van het jaar' hebben een eigen collectie en archiefmateriaal. De eerste stappen tot de opmaak van een inventaris werden in het najaar van 2010 gezet. Een vrijwilliger startte met de inventarisatie en registratie van de collectie in het Erfgoedregister van Erfgoedplus.be, terwijl voor het archief van de vereniging afspraken gemaakt werden met Archiefbank Vlaanderen. In 2011 werd verder overlegd met het stadsarchief en met museum M over de inventarisatie en bewaring van de collectie. www.leuven.be/verbondderjaartallen

INSPIRATIE: Website voor inventarisatie restauratieambachten

Immaterieel erfgoed is niet altijd een doel op zich. Dikwijls heeft het ook een maatschappelijke functie of krijgt het er nieuwe functies bij. Zo zijn bijvoorbeeld heel specifieke traditionele ambachtelijke vaardigheden nodig om restauraties aan historische objecten of monumenten tot een goed einde te kunnen brengen. Slechts weinig vaklieden beheersen nog de oude technieken. Het agentschap Onroerend Erfgoed, het Centrum Agrarische Geschiedenis en tal van projectpartners slaan de handen in elkaar om die kennis en kunde te registreren op de website www.restauratieambacht.be

Borgen ONDERZOEK

Onderzoek m.b.t. immaterieel cultureel erfgoed heeft als voornaamste doelstellingen een element of een groep van elementen beter te begrijpen en dit vanuit een exploratie van de vormen, sociale, culturele en economische functies, toepassingen, overdrachtswijzen, artistieke en esthetische functies, geschiedenis en de dynamieken van creatie en re-creatie.¹⁶

Vanuit de conventie wordt onderzoek aangemoedigd (art. 13(c)). Net als voor het documenteren geldt voor onderzoek dat het slechts als een borgingsmaatregel kan beschouwd worden wanneer het tot doel heeft om het betreffende ICE levend te houden en (verhoogde) toekomstkansen te geven. Daarbij zou de nadruk van het onderzoek eerst moeten komen te liggen op immaterieel cultureel erfgoed dat in gevaar is en dringend borging nodig heeft. In de geest van de conventie wordt het ook aangemoedigd om (leden of verenigingen vanuit) de erfgoedgemeenschappen te trainen en te vormen zodat ze zelf aan wetenschappelijk onderzoek kunnen doen (art 14 (a) (iii)).

Het onderzoek over immaterieel cultureel erfgoed heeft in Vlaanderen nog een lange weg te gaan. Er is in het algemeen wel divers (professioneel en amateur) historisch onderzoek over de verschillende domeinen van immaterieel erfgoed te vinden. Er bestaan tal van publicaties omtrent de geschiedenis en evolutie van elementen, zeker wanneer het lokale en brede sociaal gedragen elementen zoals feesten, stoeten en processen betreft. Vanuit de volkskunde en vanuit onderzoek naar taalvariatie is in het verleden vaak ingezet op het registreren, documenteren en onderzoeken van bijvoorbeeld volksliederen, volksverhalen, dialecten.¹⁷ Enkele onderzoeksinstellingen werken ook rond historisch muzikaal erfgoed.¹⁸ Er is helaas slechts weinig onderzoek dat de actuele situatie van immaterieel erfgoed belicht of het borgen van immaterieel erfgoed kan versterken: door bijvoorbeeld participatieprocessen te bestuderen, economische of leefbaarheidsstudies te voeren, ondersteunend technisch of materiaalonderzoek aan te leveren ... Er is ook nog nauwelijks sprake van een etnologische en antropologische discipline in Vlaanderen, toch een wetenschappelijke invalshoek die voor het onderzoek naar immaterieel erfgoed zowel qua inhoud als qua methodieken cruciaal is (veldwerk, participatieve observatie, audiovisuele antropologie, etc.). Daartegenover staat dat de methode van de mondelinge geschiedenis het afgelopen decennium aan belang en inzet heeft gewonnen en ook vaak een rijke bron van onderzoek omtrent ICE kan vormen.

Vermeldenswaardig in Vlaanderen is het onderzoek van Noel B. Salazar omtrent de relaties tussen immaterieel erfgoed en toerisme. Sinds de komst van de Inventaris Vlaanderen staan wel een aantal nieuwe onderzoeksinitiatieven op stapel die de eerstkomende jaren resultaten zullen opleveren.¹⁹

■ Affiche van de tentoonstelling 'Het zevende jaar' die in 2010 in het Stadsmus te Hasselt liep naar aanleiding van de zevenjarige Virga Jessefeesten. © Erfgoedcel Hasselt.

■ Processie met een Mariabeeld. Foto: Carl Deckers

Enkele tips:

- Zet prangende vragen, uitdagingen of intrigerende thema's vanuit je ervaring met een ICE-element op papier en maak ze bekend als mogelijk onderzoeksthema of scriptieonderwerp bij universiteiten, hogescholen en onderzoeksinstituten;
- Werk samen met erfgoedorganisaties, journalisten, scholen, universiteiten, heemkundige verenigingen om allerlei facetten van je ICE te onderzoeken en uit te diepen.

INSPIRATIE: Interdisciplinair onderzoek naar zevenjaarlijkse processies in de Maas-Rijnregio

Om het levend erfgoed van de zevenjaarlijkse feesten in de Euregio grondig te bestuderen, ging per 1 november 2008 op initiatief van de erfgoedcellen van Hasselt, Sint-Truiden en Tongeren in samenwerking met KADOC een onderzoeksproject van start. Vanuit een interdisciplinair perspectief nam dit onderzoek de bloeiende traditie van de zevenjaarlijkse processies in de regio Maas-Rijn onder de loep. Een historische analyse van de verschillende zevenjaarlijkse tradities vormde de basis voor een comparatieve en contextuele synthese, die zowel de cultuurhistorische betekenis als de dynamische flexibiliteit van deze gedeelde religieus-culturele erfenis wil duiden.²⁰

www.zevenjaarlijksefeesten.be/zevenjaarlijksefeesten.html

INSPIRATIE: Onderzoek naar de plaats van de psychiatrische gezinsverpleging in toekomstperspectief

In een uitgebreide studie, gepubliceerd in 2010, onderzocht prof. Chantal Van Audenhove (KU Leuven) de plaats van de psychiatrische gezinsverpleging binnen het toekomstige geestelijke gezondheidsbeleid. Hierin doen de onderzoekers ook een aantal voorstellen waardoor de psychiatrische gezinsverpleging, zoals we die kennen van het element van de Geelse psychiatrische gezinsverpleging, uitgebreid kan worden naar andere regio's.

- Maak werk van omgevingsanalyses, noden- en behoeftenonderzoek ... met inbreng van de erfgoedgemeenschap.

INSPIRATIE: Noden- en behoeftenonderzoek over processies met een Mariabeeld

Dit onderzoek vormt het eerste luik van het traject dat LECA en 'Maria door Vlaanderen gedragen' opzetten om deze processies betere toekomstkansen te geven. De resultaten geven een inzicht in de noden en behoeften van de processieorganisatoren. Dit moet het mogelijk maken om in een volgende fase gericht op zoek te gaan naar oplossingen op maat van de betrokken organisatoren. Het verslagboek van het onderzoek is digitaal beschikbaar via de website.²¹

INSPIRATIE: Onderzoek naar diversiteit schutters-tradities

In 2010 bracht Volkskunde Vlaanderen (nu LECA) via schriftelijke bevraging de diversiteit van de tradities bij de gilden van de Hoge Gilderaad der Kempen in beeld. De resultaten van dat onderzoek werden op het zestiende Gildecongres van de Hoge Gilderaad gepresenteerd. Een publicatie wordt voorbereid die dieper op de onderzoeksresultaten ingaat. De bevraging was slechts het startpunt van een uitgebreid denk- en doetraject waarin ook de drie Kempische erfgoedcellen participeren.²² De centrale vraag is hoe gilden hun erfgoed kunnen vrijwaren voor de toekomst. Overdracht is in dit geval gekoppeld aan dynamiek: de uitdaging ligt waarschijnlijk in het herinterpreteren van eeuwenoude tradities, zodat deze relevant blijven in de huidige tijd maar zonder afbreuk te doen aan het rijke gildeverleden.

INSPIRATIE: Onderzoek 'De boom op het dak. Verdiepingen in het figurentheatererfgoed'

Figurentheater is de eeuwenoude kunst van theater maken met behulp van theaterpoppen. Van 2005 tot 2009 voerde Het Firmament, (t)Huis voor figurentheater, in samenwerking met FARO een diepgaand onderzoek uit naar de mogelijkheden om de tot hiertoe weinig bekende erfenis van het figurentheater te vrijwaren en een actuele invulling te geven. Roerend figurentheatererfgoed in Vlaanderen werd geregistreerd en geïnventariseerd, maar ook de vaardigheden en getuigenissen van talloze (vooral oudere) sleutelfiguren – 'levende dragers' of, in UNESCO-terminologie, *living human treasures*. De kroon op het onderzoekswerk is het boek *De boom op het dak. Verdiepingen in het figurentheatererfgoed*. Het toont hoe je met dit erfgoed dynamisch kunt omgaan.

www.hetfirmament.be/content/view/302/267

Borgen COMMUNICATIE/SENSIBILISERING

Communicatie en sensibilisering

Deze groep van borgingsmaatregelen focust op sensibilisering of bewustzijnsverhoging als een centrale doelstelling van de UNESCO-conventie van 2003. Het opzet van dit soort borgingsmaatregelen is om het respect voor ICE te verzekeren, het belang van ICE in de kijker te zetten en de waardering te verhogen. In tegenstelling tot de twee voorgaande borgingsclusters, geeft UNESCO hier dus wel concretere informatie en richtlijnen mee met betrekking tot de maatregelen die genomen kunnen worden (Conventie art.14(a)(i),(ii) & Operationele Richtlijnen hoofdstuk IV).²³ De conventie legt daarbij een grote klemtoon op sensibiliserende, communicatieve en educatieve programma's voor kinderen en jongeren, aangezien zij de beoefenaars, dragers en beleidsmakers van de toekomst zijn.

Promotie en ontsluiting van ICE kunnen de waardering voor het erfgoed helpen vergroten, zowel in de betrokken erfgoedgemeenschap als daarbuiten. Promotie vestigt op allerlei positieve manieren de aandacht van het publiek op ICE en vergroot de zichtbaarheid. Informatie en ontsluiting zorgen ervoor dat de betekenis en functie van ICE beter bekend raakt.²⁴

De overheid, de media, onderwijzers, de privésector en allerhande verenigingen en organisaties kunnen een rol spelen in de sensibilisering rond ICE. Massamedia, overheidsinstellingen en culturele organisaties kunnen de zichtbaarheid en bekendheid bij het grote publiek aanpakken, bv. via televisieprogramma's (denk maar aan de recente tv-reeks *Weg van de Wereld* of enkele jaren geleden *W@D@* voor jongeren), festivals, tentoonstellingen en allerlei vormen van publiekswerking, workshops ... Bij de erfgoedgemeenschappen kan dat op zijn beurt het effect hebben dat ze hun eigen tradities en gebruiken plots in een nieuw daglicht zien en opnieuw of méér gaan appreciëren.

Educatie

Een bijzondere set van borgingsmaatregelen binnen deze cluster wordt gevormd door de educatieve initiatieven. In het volgende hoofdstukje rond 'overdracht' gaan we hier verder op in. Kort gezegd komt het erop neer dat we verschillende soorten van educatie kunnen onderscheiden. Bij promotie en sensibilisering horen die educatieve pakketten, workshops, ateliers, cursussen, lezingen enzovoort die vooral beogen om een eerste kennismaking met een ICE-element of -thema te realiseren. Ze prikkelen, initiëren, informeren en vertellen ons vaak wat meer 'over' bv. een bepaalde muzikale traditie, feestcultuur, een ritueel of een ambachtelijke techniek. Het mag gesteld worden dat er in Vlaanderen een rijk en divers aanbod opgezet wordt aan educatieve programma's en projecten,

ook over immaterieel erfgoed. Er is keuze voor alle leeftijdsgroepen: ateliers in het museum, lesbrieven en educatieve pakketten voor lokale scholen, workshops en demonstraties tijdens festivals; cursusaanbod binnen o.m. het sociaal-cultureel werk (zoals de VormingPlus-centra), noem maar op. Deze educatieve initiatieven hebben een breed en divers publieksbereik en ze kunnen dan ook een belangrijke rol spelen om een groter bewustzijn rond ICE in onze samenleving te verwezenlijken. Samenwerken is de boodschap!

Inventaris Vlaanderen en ICE-Platform als middelen voor communicatie/sensibilisering

Een bekend borgingsinstrument is de Vlaamse Inventaris voor Immaterieel Cultureel Erfgoed, die naast de functie van inventariseren en documenteren ook een zichtbare rol speelt voor het communiceren, bekendmaken en sensibiliseren rond ICE 'van bij ons'. Er werd in 2012 bovendien een logo ontwikkeld voor de Inventaris dat de visibiliteit van de Inventaris nog versterkt. Het Platform ICE www.immaterieelerfgoed.be zal vanaf het najaar een vergelijkbaar effect hebben met een breder bereik.

Het logo van UNESCO als tool om de zichtbaarheid en waardering te vergroten

In dezelfde lijn als de Vlaamse inventaris maar met een veel grotere en internationale impact is er ook het logo van UNESCO dat door de conventie naar voren gebracht wordt als middel om het bewustzijn van het immaterieel cultureel erfgoed te vergroten. In principe kan het logo gebruikt worden voor bijzondere activiteiten en evenementen in de lidstaten, door partners en voor mecenaat. Elementen die opgenomen zijn op een van de Lijsten of het Register vanuit de conventie kunnen hiervoor in aanmerking komen en zijn hier begrijpelijkerwijze ook tuk op. In de praktijk blijkt het echter haast onmogelijk om officieel toestemming te verkrijgen voor het gebruik van het logo voor ICE omdat het algemene UNESCO-logo, dat het steeds vergezelt, dermate strikt gereguleerd is om commercieel en ander misbruik tegen te gaan. Op dit punt schiet UNESCO met de Operationele Richtlijnen dus voorlopig zijn doel voorbij.

Negatieve effecten

Tegelijk moet er ook over worden gewaakt dat de verhoogde aandacht geen negatief effect heeft op het ICE. Een toename van toerisme kan soms tot gevolg hebben dat de gemeenschap het ICE gaat aanpassen aan de verwachtingen en wensen van de toeristen, of dat er wrijvingen ontstaan tussen verschillende gemeenschappen, omdat de ene levende culturele expressievorm wel erkend

■ Levende klok. Sensibilisering voor de beiaardcultuur in Vlaanderen © Luc Rombouts, 2010

is als ICE en een andere niet. Het gevaar bestaat ook dat het levende erfgoed om een of andere reden wordt 'bevroren' in een bepaalde vorm/van een bepaald moment – bv. door folklorisering of als gevolg van het prat gaan op een bepaalde 'authenticiteit'. In dergelijke gevallen neemt de economische waarde de overhand op de sociale waarde.²⁵

Enkele tips:

- Zorg ervoor dat elke vorm van communicatie de betrokken erfgoedgemeenschappen, groepen en individuen respecteert en in zijn sociaal-culturele context situeert.

Een bewustzijn van het culturele, sociale en historische belang en de diverse (economische, creatieve ...) functies van het ICE maken de kans groter dat het erfgoed geapprecieerd zal worden. Dit is des te belangrijker als we willen dat jongeren het potentieel van ICE zien om in de voetstapen van hun voorgangers en voorouders te stappen.

- Promotie en ontsluiting zouden in principe zo min mogelijk mogen veranderen of 'verbeteren' aan de erfgoedpraktijken zelf.

We zien dit soms gebeuren bij toeristische communicatie en exploitatie, of bij het folkloriseren van een traditie. Het

is dus belangrijk om hier alert voor te zijn, zodat dit soort wijzigingen in beeldvorming geen ('negatieve') impact hebben op de actuele en toekomstige praktijk van het immaterieel erfgoed.

- Er is een haast eindeloze waaier aan mogelijkheden om sensibiliserende borgingsacties te bedenken rond communicatie, promotie, ontsluiting en educatie. Ter inspiratie brengen we hier enkele voorbeelden die recent in Vlaanderen werden opgezet:

Sensibilisering en ontsluiting

INSPIRATIE: Werk lokaal samen met een museum

Musea kunnen de sensibilisering en ontsluiting helpen vermenigvuldigen vanuit hun communicatie, tentoonstellingen en andere publiekswerking. En ze nemen je zo een pak werk uit handen! Om maar enkele voorbeelden te geven: 't Gasthuys-Stedelijk Museum Aalst stelde een carnavalsmodule op in het museum en maakte er een invulboekje voor jongeren bij; in Ieper wordt het ritueel van de Last Post-plechtigheid die er elke avond om 20u plaatsvindt versterkt en gekaderd door het In Flanders Fields Museum, dat het grotere verhaal van W.O. I brengt; Navigo, het Nationaal Visserijmuseum te Oostduinkerke zet zich actief in om de garnaalvisserij te paard te promoten en te helpen borgen ...

INSPIRATIE: Beiaardcultuur zet zich in de kijker bij nieuwe doelgroepen met originele initiatieven

- 2010: Groot muziekdictee op de beiaard van het Brugse belfort
- 2010: 'Django Bells' (tournee op rijdende beiaard met muziek van Django Reinhardt, door Carl Van Eyndhoven)
- 2010 en 2011: Beiaardfestival voor de jeugd in Mechelen
- 2011: Beiaardcantus in Leuven met 3.200 deelnemende studenten
- permanent: programma 'Beiaard for Kids' met mobiele beiaard door Liesbeth Janssens
- permanent: programma 'Rocky het Klokkie' met mobiele beiaard door Compagnie Aardbei (Jan Verheyen)
- permanent: 'Fusion on Bells' (beiaardinitiatie van migranten met niet-westerse muziek door Luc Rombouts in Leuven)

www.beiaard.org

INSPIRATIE: Indrukwekkend én inspirerend: sensibilisering en participatie rond de zevenjaarlijkse Virga Jessefeesten

De grote uitdaging voor de Virga Jessefeesten vandaag is het verwerven van een bijzondere plaats bij nieuwe en jonge Hasselaren. Daarom werd naar aanleiding van de editie in 2010 veel aandacht besteed aan het bereiken van jongeren en nieuwe Hasselaren. Ook voor bijzondere doelgroepen werden inspanningen gedaan.

- muurkranten: om de voorbereidingen voor de feesten in de parochies en de rotten voor het brede publiek zichtbaar te maken, maken erfgoedjournalisten (vrijwilligers) tien verschillende muurkranten die in de aanloop naar de feesten in het straatbeeld werden opgehangen;
- rottentafels en tekens: tijdens Erfgoeddag 2009 ontvingen alle rotten een herkenningsteken en een rottentafel. Op deze gepersonaliseerde tafel stonden foto's afgedrukt van de versieringen uit het recente en minder recente verleden. Het Virga Jessecomité en de Erfgoedcel Hasselt hadden de bedoeling dat rotten er de bewoners van hun straat konden rond

■ Kinderen dansend met reus op de klank van de mobiele beiaard.
© Arpac, Foto: Richard Wleklinski, 2006

samenbrengen. De foto's konden dienen als inspiratiebron en als hulpmiddel om aan inwijkelingen de tradities van de straat uit te leggen. De rotten hebben enthousiast gereageerd op dit initiatief. De tafel en het teken zag men her en der in de stad: in etalages, op pleintjes, in de kantine van een grote handelszaak;

- gezinswandeling 'Waw ... Hasselt keitof versierd': een aantal toeristische gidsen en onderwijzers werkten in samenwerking met het Virga Jessecomité een actieve stadswandeling voor kinderen in gezinsverband uit. Het bleek een ware publiekstrekker;
- tentoonstellingen en publicaties rond het Virga Jesse-erfgoed (o.m. 'het Zevende jaar'²⁶);
- en verder: diverse programma's i.s.m. de integratieraad, een speciale ontmoetingsplek voor jongeren, een infopaneel voor slechtzienden ...

www.virgajessefeesten.be

Educatie

INSPIRATIE: Educatieve websites

Zet een educatieve website op. Als er geen digitale knobbel in je organisatie actief is of je hebt de middelen niet om het professioneel uit te besteden, kun je nog steeds proberen aankloppen bij een onderwijsinstelling zoals bv. de opleiding erfgoededucatie van Katho.²⁷ Of je kan bloggen met klasgroepen, zoals ze vanuit Houtem Jaarmarkt in Sint-Lievens-Houtem bedachten...

<http://demarktvanmij.be>

www.sjottesjoel.nl

www.beiaard.be

<http://vinken.kathotielt.be>

http://www.erfgoedcelwaasland.be/item.php?itemno=1_418_419_434&lang=NL

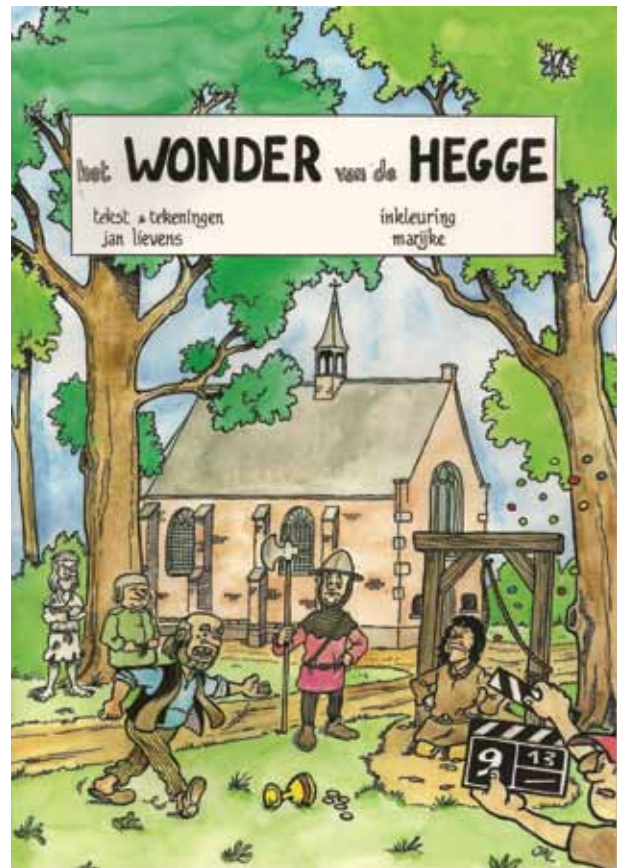
INSPIRATIE: ICE naar jongeren gebracht in de vorm van een strip

De Ommegang van de Hegge te Poederlee (Lille) gaat maar eens om de 25 jaar uit. Niet verwonderlijk dat de jongeren de tradities en verhalen errond niet meer kennen. Vanuit de organisatie vonden ze er wat op. Ze deden de ronde van de Lilse scholen om er 'het Heggewonder' te gaan vertellen. Om nog meer klank te geven aan deze vertelling en het voor de jongeren aantrekkelijk te maken, besloten ze een 'Heggewonder' in een stripverhaal te gieten.

www.hegge2012.be

INSPIRATIE: Educatieve koffers, pakketten en andere toeren

Bij de Molse Lichtstoeten nemen ze ieder jaar schoolgroepen op sleeptouw om de lichtwagens te bezoeken. Vanuit de krulboltraditie rolt een krulbolkast op wieltjes de middelbare school binnen, de leerlingen komen zo 1001 dingen over de sport te weten en ze kunnen bovenal ook zelf bollen.²⁸ In Hasselt maakten ze samen met een lerarenopleiding lesmappen over ICE en de Virga Jessefeesten voor lager en secundair onderwijs.²⁹ In Brugge werd een doe-gericht en speels educatief pakket ontwikkeld over de beleving van de Brugse Heilig-Bloedprocessie vanuit verschillende oogpunten (de Edele Confrérie van het Heilig Bloed, de coördinatie achter de schermen, de deelnemers aan de processie, de toeschouwers).³⁰

■ Stripverhaal Het Wonder van de Hegge

■ Educatief blogproject Houtem Jaarmarkt
Foto: Nele Buys, 2012

■ *Design met Wortels: leren kantklossen. Foto: Alain Meessen (www.fotoplezier.be) – Fotohuis Brugge (www.fotohuis.be), 2012*

Borgen OVERDRACHT

We benaderen immaterieel erfgoed als iets wat inherent in evolutie is, en zo telkens een momentopname biedt van een culturele uiting die voortdurend verder gevormd wordt door individuele en collectieve leerprocessen. Vanuit deze benadering is het duidelijk waarom het borgen van immaterieel erfgoed andere maatregelen vraagt dan bv. het behoud van erfgoedobjecten of monumenten: ICE moet immers regelmatig worden beoefend en aangeleerd aan andere groepen of volgende ‘generaties’ om levend te zijn en te blijven. Het ‘leren’ en de ‘overdracht’ van ICE zijn dan ook zowat het wezen van immaterieel erfgoed en een voorwaarde voor elke borging van ICE. Als de overdracht stilvalt, moet ICE soms gewoon kunnen uitdoven en verdwijnen, dat hoort nu eenmaal bij de levenscyclus van ‘levende dingen’.

Overdracht of transmissie van ICE vindt plaats wanneer beoefenaars en dragers van tradities hun praktijken, *skills*, kennis en ideeën doorgeven aan anderen. Meestal gebeurt de overdracht naar jongere mensen, via formele of niet-formele leervormen. Gemeenschappen over de hele wereld hebben hun eigen manieren en systemen om hun kennis en vaardigheden door te geven. De overlevering gebeurt meestal mondeling eerder dan via bv. geschreven teksten. Mede daarom moeten de gemeenschappen, groepen en individuen die immaterieel erfgoed dragen altijd actief (betrokken) zijn/worden bij de borging van hun erfgoed. (Conventie art.14(a)(ii), (iii), (iv))³¹

De voortzetting van levendige traditionele overdrachtsvormen op zichzelf wordt niet beschouwd als een ‘borgingsmaatregel’. Het is pas wanneer de overdracht van een element gebrekkig blijkt te verlopen of bedreigd is,

dat maatregelen voor het borgen aangewezen of zelfs noodzakelijk kunnen zijn om het transmissieproces te versterken of eventueel nieuwe overdrachtsvormen te ontwikkelen. Nieuwe manieren van transmissie introduceren houdt vaak in dat er meer geformaliseerde of geprofessionaliseerde leerprocessen worden opgezet, bijvoorbeeld via onderwijs. Als kinderen op school iets aanleren wat traditioneel in de gemeenschap werd doorgegeven (bv. traditionele liedjes in de klas leren zingen), kan dit inderdaad een borgingsmaatregel zijn, die helpt verzekeren dat dit ICE niet uitdooft.³²

Binnen de context van het Platform ICE kan onder de cluster of noemer van ‘overdracht’ bovendien ook nog een andere type maatregel in beeld worden gebracht. We denken dan aan maatregelen die betrekking hebben op management en organisatie-aspecten. Het gaat dan om acties die op een of andere manier een randvoorwaarde vormen voor het voortbestaan en functioneren van de ICE-praktijk, zoals steun en medewerking van de overheid, gerechtelijke instellingen, de toegankelijkheid van bepaalde sites/rituelen/... voor specifieke groepen garanderen ...

Enkele tips:

- Zorg dat je ICE-praktijken deel blijven uitmaken van het dagelijkse leven en dat er voldoende gelegenheid is voor overlevering, zoals bv. oudere mensen die op scholen hun verhalen doorgeven, momenten om overgeleverde muziek en liedjes aan te leren, de aandacht om sociale gewoontes en tradities in ere te houden en erover te vertellen aan kinderen ...

- Borging kan soms ook indirect werken: bv. door de verbetering van podiuminfrastructuur; door het versterken van bestaande markten en het aanboren van nieuwe markten in het geval van bv. ambachtelijke producten; door wetgeving en juridische maatregelen zoals de bescherming van het intellectueel eigendomsrecht en de registratie van patenten en auteursrecht; door de natuurlijke omgeving te beschermen of door het opnieuw aanplanten van bedreigde soorten ...
- Neem een kijkje bij of leg contact met het sociaal-cultureel volwassenenwerk. We kunnen voor de overdracht en het borgen van ICE heel wat opsteken van de ervaring en competenties die het sociaal-cultureel volwassenenwerk doorheen de jaren heeft opgebouwd. Er is een sterke traditie van niet-formele educatie (bekken vanuit het aanbod) en van informeel leren (bekken vanuit de deelnemers).³³ Bovendien hebben bv. heel wat VormingPlus-centra in hun huidige aanbod reeds diverse ervaring met cursussen en workshops rond ICE-thema's: van kruidentoeepassingen over vilt-technieken tot kennismaken met gebarentaal of figurentheater voor beginners ...

Overdracht en leren

INSPIRATIE: Kortlopende basiscursussen en praktische workshops

Er is heel wat bedrijvigheid bij de erfgoedgemeenschappen om tal van korte cursussen en workshops in te richten waar de nodige kennis en technieken voor het beoefenen van het ICE kunnen worden doorgegeven of geperfectioneerd. Een greep uit het aanbod:

- Voor het Carnaval van Blankenberge wordt tweejaarlijks een 'Carversweekend' georganiseerd voor de carnavalsverenigingen waarin carnavalisten bepaalde technieken kunnen aanleren die van belang zijn voor o.a. het bouwen van carnavalswagens, maar ook voor het maken van kledij en het grimeren van de groepsleden;
- De twee Molse lichtstoeten werken samen om workshops wagenbouwen in te richten;
- Vanuit het kant maken in Vlaanderen zijn er op diverse locaties in Vlaanderen allerlei workshops en cursussen over kant maken, voor jong en oud;
- Het Sint-Nicolaasgenootschap Vlaanderen organiseert een basiscursus voor hulpsinterklazen en zwarte pieten. De cursus bestaat uit drie delen en belicht zowel de pedagogische en psychologische aspecten van het kinderfeest als het ontstaan en de ontwikkeling van legenden en gebruiken. De cursisten krijgen ook nuttige en informatieve tips in verband met kledij en schmink;
- Ook vanuit het Oud Limburgs Schuttersfeest organiseert men diverse cursussen voor onder meer buksmeesters, commandanten, tamboer-maîtres, enz. Deze cursussen beogen de kennis aan de basis bij de schutters zelf te vergroten, waardoor de schutterij zich niet alleen beter op het O.L.S. kan presenteren, maar ook in de eigen gemeenschap.

INSPIRATIE: Opleidingen en onderwijs - op eigen kracht of in samenwerkingsverband

Heel wat erfgoedgemeenschappen hebben doorheen de

jaren zelf initiatieven genomen om opleiding te organiseren, ateliers en cursusreeksen op te zetten of hebben samenwerking gezocht met erkende onderwijsinstellingen om er hun 'vak' in het aanbod op te nemen.

- Zo organiseert Syntra een opleiding 'valkenier' na initiatief van de Belgische Valkerij Federatie zodat er voor de kunst van de valkerij hier en daar vaklui zijn die beroepsmatig met deze dieren werken en een erkend getuigschrift hebben behaald.
- In dezelfde lijn ligt de opleiding tot 'zytholoog' of 'bierkenner' die Syntra opzet in het licht van het ICE van de 'Belgische biercultuur'. Binnen de opleiding zytholoog wordt naast een basiskennis bier o.m. ook dieper ingegaan op het professioneel bierproeven. Biersommelier zeg maar. Daarnaast bestaat er ook een 'tapcursus' of cursus 'Belgische serveerkunst voor het bier'. Ook hier krijgen de afgestudeerden een erkend getuigschrift waarmee ze aan de slag kunnen.
- Voor andere vaardigheden en vakmanschap worden soms ook op eigen kracht opleidingen aangeboden. Kant in Vlaanderen organiseert bv. een 'Opleiding tot kantdeskundige/-docent'. Deze modulaire opleiding heeft tot doel om kantdeskundigen op te leiden die degelijk kantonderwijs kunnen geven zowel in het formeel onderwijs als bij de talrijke lokale verenigingen. Ze zijn inzetbaar in het brede erfgoedveld zoals musea, heemkundige kringen, kerkbesturen, archiefinstellingen, e.a.
- Fevlado-Diversus zet de 'cursus Deafhood' op. Het doel is om gedurende tien volle dagen, verspreid over negen maanden, samen na te denken, te discussiëren en bij te leren over Dovenculturen, Dovengeschiedenis, onderwijs en de toekomst van de Dovengemeenschap in Vlaanderen en op wereldvlak.

INSPIRATIE: Zet publieke doe-acties op

Ga aan de slag in een park, op een plein, en nodig anderen uit om het ook te proberen:

- wedstrijd 'ontwerpen van praalwagens door jonge carnavallisten'. De Aalsterse jeugdraad en het feestcomité organiseerden een wedstrijd 'ontwerpen van praalwagens door jonge carnavallisten'. De ontwerpen werden tentoongesteld in de carnavalsmodule van het Stedelijk Museum van 4 februari tot 13 maart 2011. Tegelijkertijd werden tekeningen van Aalsterse schoolkinderen over carnaval tentoongesteld.
- KANT XL: Enkele Brugse organisaties sloegen de handen in elkaar om een impuls te geven aan de sensibilisering én overdracht van het kantklossen. Met grote klossen en fluorescerende draden werd een kantwerk gemaakt op grote schaal, en dit op een publieke plaats, namelijk het stadspark. Wandelaars werden uitgenodigd om te participeren en zo te proeven van de techniek. Een laagdrempelige activiteit die kantklossen op een eigentijdse manier onder de publieke aandacht bracht. Na de acties werden ook nieuwe inschrijvingen in de kantschool geregistreerd.

Overdracht en organisatie

INSPIRATIE: Suskewiet! Ontwikkelingsgericht ICE-project over de vinkensport neemt een tijdelijk medewerker in dienst uit de erfgoedgemeenschap

■ De kunst van de valkerij

Bron: Inventaris Vlaanderen voor Immaterieel Cultureel Erfgoed © Luk Moyson - Leigh Tovey

Met 'Suskewiet' wordt een omvattend project opgezet rond de vinkensport. Naast het documenteren, inventariseren en in kaart brengen van de collecties en het ICE wil het project ook samen met de vinkeniers nagaan welke stappen er kunnen genomen worden om de vinkensport te borgen: hoe kunnen ze ervoor zorgen dat de tradities in de vinkensport doorgegeven worden aan een volgende generatie?

Het project neemt in het najaar van 2012 een projectmedewerker in dienst om een jaar lang te werken rond vooral het immateriële erfgoed van de vinkensport. Daarmee trekken de projectinitiatiefnemers volop de kaart van het Vlaamse ICE-beleid, dat erfgoedgemeenschappen wil ondersteunen en versterken in de ontwikkeling van hun borging.

www.harelbeke.be/suskewiet & www.suskenieuws.be

INSPIRATIE: Een stuurgroep of auditcomité voor de borging

• In december 2010 werd een Auditcomité Heilig-Bloedprocessie Brugge opgericht. De leden spelen vanuit hun persoonlijke expertise of functie een rol in de toekomstgerichte ontwikkeling van de Heilig-Bloedprocessie. Deze groep met vertegenwoordigers uit het stadsbestuur, de Edele Confrérie, het Bisdom Brugge en de erfgoedwereld engageert zich om gedurende drie jaar na te denken over belangrijke uitdagingen voor de processie. Hoe kunnen we kinderen en jongeren blijven enthousiasmeren, hoe kunnen we de boodschap van de processie verduidelijken en eventueel vernieuwen of hoe kunnen we het evenwicht bewaken tussen authentieke beleving

en toeristisch evenement? Het zijn enkele voorbeelden van cruciale vragen die op de agenda staan. Na drie jaar wordt het traject afgesloten met een reflectienota.

- De Heilig-Bloedprocessie van Meigem zette een bijzonder comité voor de borging op touw met betrokkenen uit de erfgoedgemeenschap en geëngageerde experts die de borging van het element opvolgen.

INSPIRATIE: Nieuwe wijkcomités oprichten, andere wijken betrekken ...

Een borgingsmaatregel om de overdracht vooruit te helpen kan er ook in bestaan nieuwkomers, inwijkelingen, andere doelgroepen of bv. bijkomende buurten of wijken te betrekken. De 25-jaarlijkse Heggeprocessie richtte zich zo destijds tot het dorp Poederlee, een deelgemeente van Lille in de Kempen. Voor de afgelopen editie van de processie werd echter besloten om bij uitbreiding de hele Lilse bevolking in de diverse deelgemeentes aan te spreken om vaandeldragers te zijn voor de respectievelijke deelgemeenten. Voor Lille, Gierle en Wechelderzande vonden ze zo telkens partners om de kar te trekken, 'een wijk' te vormen en een groep in de processie te bevolken.

INSPIRATIE: Een werkgroep voor verjonging, jonge bestuurders in de vereniging

Enkele erfgoedgemeenschappen doen ook bijzondere inspanning voor de verjonging van de eigen organisatie. Bij het Oud Limburgs Schuttersfeest is er een werkgroep jeugdwerking actief. Bij de Belgische Krulbolbond werd enkele jaren geleden een grote verjongingsactie op gang gebracht. Een drietal jonge krulbolders werden aangesproken met de vraag lid te worden van het bestuur van de

BKB. Het eerste jaar kregen ze geen verplichtingen maar konden ze de werking rustig leren kennen en proeven wat het is om in het bestuur te zetelen. De aanpak had succes. De jongeren bleven en nemen intussen taken op als de boekhouding, technische realisatie tijdens evenementen ... Elk volgens hun eigen talenten en interesses. Wanneer ze het even te druk hebben met schoolwerk, worden hun taken tijdelijk overgenomen. Net zo hebben jonge

dertigers een 'speciaal statuut' in het bestuur, omdat het soms moeilijk is om werk en gezin te combineren met een tijdsintensieve hobby. Daarom hebben zij in die drukke periode in hun leven ook geen vaste verplichtingen binnen het bestuur. Ook af en toe een vergadering missen is geen probleem.

Borgen HERLANCEREN

Het begrip 'herlanceren' of het 'revitaliseren van verschillende aspecten van het ICE' (conventie art. 2.3) zal bij sommige lezers allicht argwaan wekken. Het kan associaties oproepen met folklorisering en nostalgie, in de sfeer van het aanleren en opvoeren van teloorgegangene traditionele dansen in historische klederdracht. Maar het revitaliseren van bepaalde aspecten van immaterieel erfgoed kan een bijzondere waarde hebben, zoals wanneer de laatste drager van een traditie of techniek er toch in slaagt om meerdere opvolgers te vinden en op te leiden. Revitaliseren kan ook innovatief zijn, wanneer bijvoorbeeld een hedendaagse designer een bijna vergeten techniek op het spoor komt, zich deze eigen maakt om ze vervolgens in te

zetten in vernieuwde toepassingen qua vorm, materiaal of functie.

Het herlanceren van immaterieel cultureel erfgoed betekent het ondersteunen en versterken van ICE-praktijken die ernstig bedreigd zijn. Voorwaarde is dat het ICE nog een minimale vitaliteit vertoont binnen de groep of gemeenschap. Vanuit de conventie wordt het in ere herstellen, versterken en intensifiëren van immaterieel erfgoed dat verzwakt en bedreigd is, omarmd en zelfs toegejuicht als een fundamentele borgingsmaatregel. Het heropwekken van 'uitgestorven' elementen valt echter buiten het terrein van de conventie.

Borgen BORGINSPROGRAMMA'S

Een zesde en bijzondere borgingsmaatregel die men ook op www.immaterieelerfgoed.be zal aantreffen, is het 'borgingsprogramma'. Een programma staat voor een set van borgingsmaatregelen die voor het immaterieel cultureel erfgoed wordt ingezet in bredere samenwerkingsverbanden. Programma's versterken meestal de leefbaarheid van meerdere elementen immaterieel cultureel erfgoed, van meerdere tradities, fenomenen en gebruiken.

Ook de UNESCO 2003 conventie vermeldt het concept van programma's in artikel 13(a), (b) en artikel 18.1. Het intergouvernementeel comité publiceert tevens een overzicht van programma's, projecten en activiteiten die het beste de principes en doelstellingen van de conventie weerspiegelen: goede praktijkvoorbeelden kortom. Het moet een voorbeeld zijn van doeltreffend borgen in de geest van de conventie zodat het andere gemeenschappen en lidstaten kan inspireren in het ontwikkelen van hun eigen borgingsmaatregelen en -activiteiten. Grote aandacht bij die *best practices* gaat naar de mogelijkheid om ze makkelijk (en liefst ook goedkoop en duurzaam) te vertalen naar andere plaatsen en contexten in de wereld, in het bijzonder naar ontwikkelingslanden.

In Vlaanderen is het bekendste voorbeeld van een programma ongetwijfeld het programma 'Ludodiversiteit', dat heel wat volkssporten ondersteunt die hier beoefend worden. Het werd in 2011 door UNESCO opgenomen in het bovengenoemde Register van programma's, projecten en activiteiten die het best de doelstellingen en de principes van de conventie weerspiegelen.

De afgelopen jaren hebben enkele organisaties ook nieuwe programma's m.b.t. immaterieel erfgoed uitgewerkt en in het veld gezet. Het sluit aan bij de beleidsvisie voor ICE en het netwerk- en expertisemodel van de cultureel-erfgoedsector om de komende jaren via trajecten of programma's stappen vooruit te zetten vanuit het samenwerken rond borgen in Vlaanderen. Landelijk gesubsidieerde cultureel-erfgoedorganisaties kunnen vanuit hun thematisch of methodisch opgebouwde expertise erfgoedgemeenschappen inhoudelijk en methodisch begeleiden. Vanuit terugkerende vragen en trajecten rond borging die ze binnen hun thema op het spoor komen, kunnen die landelijke spelers voor hun erfgoedgemeenschappen borgingsprogramma's opzetten waarmee ze een set van borgingsmaatregelen stimuleren in bredere samenwerkingsverbanden.

Design met Wortels

toekomst maken voor (kunst)ambacht

Enkele voorbeelden van actuele programma's:

INSPIRATIE: Rond de rokken van de reus: een lopend experiment

In België leeft heel sterk de traditie om met reusachtige poppen allerlei optochten en evenementen op te luisteren. Verenigingen, vriendengroepen, bedrijven, scholen ... maken een reus die op een of andere manier refereert aan hun identiteit. De traditie gaat meer dan vijf eeuwen terug en de reuzen zitten ook stevig ingebed in de feestcultuur. Maar over de leefbaarheid, verspreiding en diversiteit van de reuzencultuur vandaag is weinig geweten.

Met het initiatief 'Rond de rokken van de reus' wil LECA³⁴ de reuzencultuur in Vlaanderen meer toekomstkansen bieden door het erfgoed van onderuit te identificeren, te documenteren, te onderzoeken, zichtbaar te maken, te promoten en er educatieve programma's en trainingen rond op te zetten. In het hele traject wordt gestreefd naar een maximale inbreng van de cultureel-erfgoedgemeenschap zelf. Met het online platform www.feestelijkvlaanderen.be/reuzen komt LECA zowel tegemoet aan de vraag om de reuzenverenigingen meer zichtbaarheid te geven als aan de doelstelling om de erfgoedreflex van de betrokkenen aan te scherpen. Tegelijk schetst LECA met diverse artikels e.d. de diversiteit en dynamiek van de reuzencultuur in een ruimer historisch én internationaal perspectief. Met het oog op een duurzame borging begeleidde LECA een aantal reuzenbeheerders bij de opstart van de nieuwe vzw Reuzen in Vlaanderen om de gedeelde praktische problemen en uitdagingen in de toekomst van daaruit te kunnen behartigen. Er wordt in 2012 ter opvolging ook een noden- en behoeften traject afgelegd. Ten slotte schakelt LECA zich in een hele reeks partnerschappen in voor initiatieven in binnen- en buitenland die de bewustwording, kennis en zichtbaarheid van de reuzencultuur kunnen vergroten: studiedagen, tentoonstellingen, inventarisering, de reuzenkalender ...

INSPIRATIE: Design met Wortels: toekomst maken voor (kunst)ambacht

In 2009 initieerde tapis plein vzw een innoverend en participatief traject omtrent het waarborgen van ambachten als immaterieel cultureel erfgoed: Design met Wortels. Ambachten hebben vandaag een oubollige bijklank in Vlaanderen. Het is een wat teruggetrokken, bestoft en versnipperd veld. Er is geen overkoepelend netwerk of aanspreekpunt. De overdracht kampt met tal van barrières. Vergrijzing brengt een snelle teloorgang van kennis en kunde omtrent ambachtelijke vaardigheden mee. Het kan ook lang duren voor je een *skill* of vak beheerst, en er zijn tal van economische reflexen die tegenwerken, zoals een fel protectionisme rond opgebouwde kennis onder ambachtslui en binnen bedrijven, de crisis ...

Het traject 'Design met Wortels' onderzoekt hoe traditionele ambachten nieuw leven ingeblazen kunnen worden, hoe technieken en kennis doorgegeven kunnen worden en jonge ontwerpers hiermee experimenteren, hoe nieuwe doelgroepen en publieken aangesproken kunnen worden (via educatie, duurzaam toerisme ...), hoe nieuwe allianties en samenwerkingsvormen met andere sectoren kunnen uitgebouwd worden. 'Design met Wortels' volgt

meerdere sporen om vanuit praktijken en proeftuinen (zoals 'Quartier Bricolé'), vanuit netwerken en gemeenschappen kennis en ervaringen op te bouwen omtrent duurzame, werkzame en haalbare toekomstmogelijkheden voor creatieve ambachten met wortels in traditionele vormen en technieken.

www.quartierbricole.be

INSPIRATIE: Ijzer en Vuur: een spontaan groeiend programma voor de kunst van het smeden

Ijzer en Vuur! vzw heeft als doel de oude, bijna verloren gegane (kunst)ambachten waar metaal en vuur centraal staan (smeden, koperdrijven, zilversmeden ...) te bewaren en nieuw leven in te blazen. Ze wil ertoe bijdragen het immaterieel en materieel patrimonium dat hiermee verbonden is levendig en actueel te houden. De alchemie van ijzer en vuur fascineert de mens al sinds meer dan 12.000 jaar. Vandaag is het beroep van de smid ei zo na verdwenen uit onze samenleving. Musea hebben de taak op zich genomen om de herinnering aan de

smid levendig te houden. Ijzer en Vuur! vzw gaat verder en houdt het vuur van de smid warm. Via lezingen brengen ze het oeroude verhaal van de alchemie tussen ijzer en vuur opnieuw tot leven. Tijdens workshops en stages krijgen gegadigden de kans om zelf het ijzer in het vuur te leggen en zich de basishandelingen van het smeden eigen te maken. De vzw was zo slim om daarvoor enkele jaren geleden een mobiel atelier te maken dat op verplaatsing aan de slag kan voor initiatiecursussen. Voor wie professioneel aan de slag is of gebeten is door de microbe, organiseert de vzw binnenkort ook vervolmakings- en specialisatiecursussen. Er worden in samenwerking met tal van partners tentoonstellingen opgezet om het brede publiek warm te maken voor het werk van hedendaagse smeden-kunstenaars. Telkens de vzw een nieuwe uitdaging op het spoor komt, wordt deze aangepakt: er wordt progressief naar oplossingen gezocht bij vragen naar stageplaatsen, werkplaatsen, statuut van de smid ...

www.ijzerenvuur.be

Tot besluit BORGEN IS EEN NETWERK

Het plantje groeit niet door eraan te trekken.³⁵

De UNESCO 2003 conventie voor het borgen van immaterieel cultureel erfgoed en het Vlaamse ICE-beleid staan bovenal in het licht van het delen en uitwisselen van borgingservaringen om zo de kansen op duurzame borging te vergroten. Eerder nog dan het oplijsten van de indrukwekkende veelheid en diversiteit aan immaterieel erfgoed dat aanwezig is, gaat het erom zoveel mogelijk kansen te geven aan zoveel mogelijk culturele praktijken om de toekomst tegemoet te gaan. Het nieuwe ICE-Platform www.immaterieelerfgoed.be kan daarvoor in Vlaanderen een boeiende basis leggen en een uitwisselingsforum vormen. Het hangt van het geleidelijk zichtbaar wordende en groeiende netwerk van landelijke en lokale cultureel-erfgoedorganisaties en erfgoedgemeenschappen af om er iets van te maken. Daarbij mag toch ook nog even worden vermeld dat we met dit digitale én fysieke netwerk pionierswerk proberen te doen, dat hopelijk andere landen tot inspiratie en voorbeeld kan strekken.

De conventie viert in 2012 haar tiende verjaardag. In Vlaanderen blaast de Inventaris vijf kaarsjes uit. De eerste grote stappen voor de opstart van het borgingsbeleid liggen daarmee achter ons. Wat we kunnen leren uit die eerste periode is dat zowel de Lijsten van de Conventie als de Inventaris Vlaanderen voor ICE een grote aantrekkingskracht uitoefenen. De kanttekening daarbij is dat deze instrumenten weliswaar voor veel aandacht, zichtbaarheid en bewustwording zorgen, maar dat we jammer genoeg tegelijk snel terechtkomen in de logica's van lijstjes, selecties en competitie, en daardoor de focus op de borging en de waarde van de diversiteit wat dreigen uit het oog te

verliezen. Als cultureel-erfgoedwerker is het belangrijk om die focus scherp te houden.

Met deze verjaardagen zijn we ook toe aan evaluatie en het verleggen van accenten. Heel wat levendige tradities en erfgoedpraktijken zullen de weg naar de ICE-instrumenten en het cultureel-erfgoedveld stilaan gevonden hebben of gaan vinden. Het is zaak om die banden warm te houden en er verder op door te werken. Deze dynamische tradities en erfgoedgemeenschappen zijn het mooiste uithangbord dat het ICE zich kan wensen. Tegelijk moet de erfgoedsector zich wat hoeden voor een vrij vanzelfsprekende inzet voor enthousiaste erfgoedgemeenschappen die spontaan naar de professionele erfgoedorganisaties toe stappen. Zoniet dreigen we bij een verhaal van *usual suspects* te blijven. Hoe belangrijk het ook is dat deze gemeenschappen dynamiek aangeven, draagvlak en bewustzijn mobiliseren. En hoe terecht het ook is dat de kleinschalige erfgoedsector wellicht met deze erfgoedgemeenschappen zonder meer al zijn handen vol kan hebben.

Maar het is ook belangrijk om straks een stap verder te zetten en de energie en expertise van dit cultureel-erfgoedveld én van deze levendige elementen te bewegen naar fenomenen die wankeler zijn of minder makkelijk de weg vinden. Het zou dan kunnen gaan om ICE dat minder sterk georganiseerd is, geen krachtige structuren of verenigingen achter zich heeft, minder lokale politieke of toeristische respons krijgt, misschien minder goed 'in de markt' ligt ... Mogelijks is de inzet van erfgoedwerkers in de nabije toekomst meer aangewezen daar waar de nood hoog is, het bijna te laat is en er minder spontaan of volledig aan overdracht en borging wordt gedaan. Door impul-

■ Capacity building workshop rond ICE met jongeren in Zuid-Afrika. Foto: tapis plein, 2008/2009

sen te geven, een duwtje te geven voor een borgingsplan en vernieuwde toekomstkansen te genereren. Dit wordt allicht een moeizamer parcours en een zoektocht waar we onze verzamelde ervaringen en expertise ten volle zullen moeten en kunnen aanspreken.

Ten slotte, als uitsmijter, een oproep om – terwijl we in Vlaanderen volop experimenten en programma's ontwikkelen en ervaringen opbouwen - af en toe een deel van onze tijd, inzet en expertise ook internationaal te vertalen. Naar de roots van de conventie: meer evenwicht brengen tussen de mogelijkheden en kansen voor Noord en Zuid. In multinationale samenwerkingsverbanden, in bijdragen tot *capacity-building*projecten en -programma's, in uitwisseling en internationale residenties. Tapis plein

reisde zo i.s.m. FARO in 2008 en 2009 naar Zuid-Afrika voor een *capacity-building*project rond ICE voor jongeren. In Thaba Nchu (nabij Bloemfontein) zetten we een eerste projectluik voor jongeren op, waarbij de ontwikkeling van een educatief erfgoedspel voor kinderen centraal stond. In november-december 2009 vond het tweede projectluik plaats in Nyanga (Kaapstad), met de focus op *mapping* als eigentijdse manier om de lokale bevolking te betrekken bij toeristische initiatieven met zowel erfgoed- als economische perspectieven. We deelden er alle ideeën en ervaring die we in huis hadden met de lokale jongeren en gemeenschap. We keerden met nog meer bagage terug naar huis. ■■■

Jorijn Neyrinck is coördinator van tapis plein vzw, een door de Vlaamse overheid gesubsidieerd landelijk expertisecentrum voor actieve erfgoedparticipatie - met focus op immaterieel cultureel erfgoed in 2012-2016.

1. 'Immaterieel cultureel erfgoed' wordt vaak afgekort als 'ICE', zo ook hierna in deze tekst.
2. Voor een overzicht van de lijsten en de opgenomen elementen vanuit België, zie: www.unesco.org/culture/ich/index.php?lg=en&pg=00011 (geraadpleegd op 10 augustus 2012).
3. 'Visienota – Een beleid voor Immaterieel Cultureel Erfgoed in Vlaanderen' (17 december 2010), in: *faro*, 3 (2010)4, p. 4-29.
4. J. BLAKE, *Commentary on the UNESCO 2003 convention for the safeguarding of intangible cultural heritage*, Cambridge, Institute of Art & Law, 2006. p. 23
5. Conventie betreffende de borging van het immaterieel cultureel erfgoed, Parijs, 17 oktober 2003. www.unesco.org/culture/ich/index.php?lg=en&pg=00006 (geraadpleegd op 10 augustus 2012).
6. De UNESCO-conventies van 1954 en 1970 voor roerend erfgoed; de UNESCO-conventies van 1954 en 1972 voor onroerend erfgoed.
7. In de Visienota – Een beleid voor Immaterieel Cultureel Erfgoed in Vlaanderen (17 december 2010) wordt deze terminologiekwestie uitgebreid toegelicht en geduid in het hoofdstuk 'Van 'beschermen' naar 'het borgen' van immaterieel cultureel erfgoed'. *faro*, 3 (2010)4, p.4-29.
8. 'Visienota – Een beleid voor Immaterieel Cultureel Erfgoed in Vlaanderen' (17 december 2010), hoofdstuk 'Van 'beschermen' naar 'het borgen' van immaterieel cultureel erfgoed', in: *faro*, 3 (2010)4, p. 4-29.
9. In de inleiding van de Conventietekst van 2003 staat als volgt geformuleerd: "(...) Considering the importance of the intangible cultural heritage as a mainspring of cultural diversity and a guarantee of sustainable development, as underscored in the UNESCO Recommendation on the Safeguarding of Traditional Culture and Folklore of 1989, in the UNESCO Universal Declaration on Cultural Diversity of 2001, and in the Istanbul Declaration of 2002 adopted by the Third Round Table of Ministers of Culture, (...) Recognizing that the processes of globalization and social transformation, alongside the conditions they create for renewed dialogue among communities, also give rise, as does the phenomenon of intolerance, to grave threats of deterioration, disappearance and destruction of the intangible cultural heritage, in particular owing to a lack of resources for safeguarding such heritage, (...)")
10. Een handige, toegankelijke en uitgebreide toelichting bij ICE en de conventie van 2003 biedt de infomap immaterieel cultureel erfgoed die UNESCO publiceerde en voor Vlaanderen naar het Nederlands vertaald is en verspreid wordt door UNESCO Platform Vlaanderen vzw en FARO. Vlaams steunpunt voor cultureel erfgoed vzw.
11. R. KURIN, 'Safeguarding Intangible Cultural Heritage in the 2003 UNESCO Convention: a critical appraisal', in: *Museum International*, Volume 56 (2004), Issue 1-2, p.71.
12. Chérif Khaznadar is als cultureel expert veelvuldig actief rond UNESCO en is een gewaardeerde voorvechter van interculturele dialoog. Hij was vanaf 2002 tot heden betrokken bij de UNESCO-conventie als expert vanuit de Franse vertegenwoordiging. Hij is tevens actief als voorzitter van la Maison des Cultures Du Monde te Parijs dat regelmatig programma's opzet in het licht van ICE.
13. Voor meer info over het onderzoekersforum en programma van de recentste studiedag: zie www.festivaldelimaginaire.com/programme/journee-du-patrimoine-culturel.html en www.ichresearchers-forum.org (beide geraadpleegd op 12 augustus 2012).
14. Hier wordt gerefereerd naar de zogenaamde SWOT-methode. Dit is uiteraard slechts één, zij het in de erfgoedsector vaak gebruikte, manier om aan organisatie- en beleidsontwikkeling te werken. Voor meer info, zie <http://nl.wikipedia.org/wiki/Sterkte-zwakteanalyse> (geraadpleegd op 13 augustus 2012).
15. Zie het UNESCO-workshopprogramma INV Community-based inventorying op www.unesco.org/culture/ich/doc/src/INV%2520aCommunity-based%2520inventorying%2520advances%2520copy.docx+glossary+Intangible+cultural+heritage&hl=nl&gl=be&pid=bl&srcid=ADGEEShFfg4XEFiGWxa8CzrkGdpDhrinae_8XS7OFgdGZUQrmSifncV3g-tzbGxU31UngmRC-aVwR6m_TB2kIZ5im7PCoSS_6DN6ilX_VuOgG9jIBooA-618nQbvyXqOg5ou_ENi&sig=AHIEtbQQyK6p3fNphBdczNFogupAN-Glwg&pli=1 (geraadpleegd op 14 augustus 2012).
16. Omschrijving vrij vertaald uit het UNESCO- workshopprogramma INV Community-based inventorying (zie voetnoot 15)
17. Zie o.m. www.volksverhalenbank.be; www.liederenbank.nl; www.meertens.knaw.nl/soundbites (geraadpleegd op 15 augustus 2012).
18. Zie: www.muzikaal.erfgoed.be/categorie-portaal/onderzoeksinstellingen (geraadpleegd op 15 augustus 2012).
19. Onderzoeken die relevant kunnen zijn i.k.v. borging en vanaf 2012-2013 op stapel staan zijn onder meer:
 - vanuit het element van (de rituele handeling van) het manueel klokkenluiden in Vlaanderen: een historisch onderzoek naar lokale manuele luidtradities met aandacht voor ontstaan en verspreiding, betekenis klokkengelui, klokkenluiders, wedstrijden ...;
 - vanuit het element van De Molse Lichtstoeten: Onderzoek naar lichtstoetdynastieën en naar lichttradities in de Kempen gedurende de maand september;
 - vanuit het element van Sinterklaas- en Sint-Maartengebruiken in Vlaanderen: onderzoek uit 1992-2003 herhalen naar de verspreiding van de Sinterklaas- en Sint-Maartengebruiken om zo een nieuwe nulmeting en kaart van Vlaanderen te kunnen opmaken in 2013.
20. In 2010 verscheen het eindrapport van dit onderzoek onder de titel *De Septennio in septennium zeventienjarige processies in de Maas-Rijnregio* van Gert Gielis m.m.v. Sebastian Libens.
21. Zie: www.volkskunde-vlaanderen.be/cms_files/file/Verslagboek%20processies%20met%20Mariabeeld.pdf
22. De drie erfgoedcellen in de Kempen zijn Erfgoedcel Noorderkempen, Erfgoedcel Kerf, Erfgoedcel Kempens Karakter.
23. UNESCO-conventie 2003: Artikel 14 - Vorming, sensibilisatie en capaciteitsopbouw de erkenning van, het respect voor en de ontsluiting van het immaterieel cultureel erfgoed in de maatschappij te verzekeren, in het bijzonder door:
 - (i) educatieve, sensibiliserende en informatieve programma's, gericht op het algemene publiek, in het bijzonder op jonge mensen;
 - (ii) specifieke educatieve en trainingsprogramma's binnen de betrokken gemeenschap-pen en groepen;
 - (iii) capaciteitsopbouwende activiteiten voor de bescherming van het immaterieel cultureel erfgoed, in het bijzonder op het vlak van management en van wetenschap-pelijk onderzoek;
 - (iv) niet-formele middelen om kennis door te geven;
24. Vrij naar het UNESCO-workshopprogramma INV Community-based inventorying (zie hoger voetnoot XVII).
25. Méér hierover in de infomap immaterieel cultureel erfgoed, verspreid door UNESCO Platform Vlaanderen vzw en FARO. Vlaams steunpunt voor cultureel erfgoed vzw (zie voetnoot XI).
26. Zie: www.hetstadsmus.be/content.php?hmid=i821&smid=1551&ssmid=7 (geraadpleegd op 15 augustus 2012).
27. Zie: <https://www.katho.be/apps.aspx?smid=1354> (geraadpleegd op 15 augustus 2012).
28. Zie: www.erfgoedcelmeetjesland.be/item.php?itemno=19_123_166&lang=NL (geraadpleegd op 15 augustus 2012).
29. Zie: www.virgajessefeesten.be/website/virga-jesse/assets/files/shop_roosje/folder_les-brieven_pd7_def.pdf (geraadpleegd op 15 augustus 2012).
30. Zie: www.erfgoedcelbrugge.be/product.php?lang=NL&prodid=550&catid=43&itemno=&pos=0 (geraadpleegd op 15 augustus 2012).
31. In specifieke gevallen kan een borgingsinterventie van buitenaf niet wenselijk zijn, omdat het de waarde die het erfgoed voor de gemeenschap heeft, kan verstoren.
32. Vrij naar het UNESCO-workshopprogramma INV Community-based inventorying (zie hoger voetnoot XVII).
33. H. BAERT, 'Een sociaal-culturele methodiek: denken over doen', in: Y. LAROCK, F. COCKX, G. GEHRE, G. VAN DEN ECKHAUT, T. VANWING, & G. VERSCHULDEN (RED.), *Spoor zoeken. Handboek sociaal-cultureel werk met volwassenen*. Gent, Academia Press, 2005, p. 157-180.
34. LECA, Landelijk Expertisecentrum voor de Cultuur van Alledag, voorheen bekend als Volkskunde Vlaanderen vzw.
35. Kleine wijsheid uit de voorstelling 'Geheime Bijlage' van Judith de Jode en Lisa Verbeelen, Jong Wilt – Kunstencentrum De Werf 2012.